

ԱՏՈՄ ԱՆՁԵՒԱՑԻՆ ԵՒ ՆՐԱ ՆԵՐԲՈՂԸ՝ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԶԻ

Հայ (եւ ոչ միայն հայ) միջնադարում չափազանց սակաւաթիւ են այն ղէմքերը, որոնց հասարակական-քաղաքական գործունէութիւնը համատեղ ուել է մշակութայինի հետ: Գործունէութեան այդ երկու մարզերը լաւագոյնս ներդաշնակուել են Ատոմ Անձեւացու անձի մէջ: Սակայն, ո՞վ է նա: Ըստ պատմագրական աղբիւրների, Ատոմ ապրել է Թ-Ժ դդ.: Եղել է իշխան Գուրգէն Արծրունու կրտսեր որդին (աւագը՝ Տաճատ էր): Ատոմ Անձեւացի իր գործօն մասնակցութիւնն է բերել երկրի քաղաքական անցուղարձին: Այս մասին է վկայում հետեւեալ իրողութիւնը: Աշոտ արքայի փեսայ Դերենիկ Արծրունու սպանութիւնից յետոյ 866 թ.¹, վերջինիս երեք որդիների (Աշոտ, Գագիկ, Գուրգէն) խնամակալ է նշանակուում Ապումրուան յորջորջուող Մոկաց իշխան՝ Գագիկ Արծրունի: «Բայց, — պատմիչի վկայութեամբ —, Ապումրուան երկնէր գայր զիշխանասիրականն ծնանել գահակալութիւն ի վերայ աշխարհի», այսինքն՝ ծրագրեր է որոճում տակաւ առ տակաւ տիրանալու Արծրունեաց գահերէցութեան: Անցողակի նշենք, որ թագաւորական տիրոջթիւների հաշուին ընդարձակելու համար իր իշխանութեան տարածքը, Ապումրուանի նիւթած այս դաւին մասնակցում էր նաեւ Գուրգէն Արծրունի, որ «խոկայր զմասն աշխարհին յինքն գրաւել, մանաւանդ զմտանն Ռշտունեաց, որ էր տեղի սպանման հօր իւրոյ, զինս արեան համարելով զնա»²: Չարաչահելով խնամակալի իր արտօնութիւնները՝ Ապումրուան «զմիաբանական կապակցութեամբ շող կապեալ» Դերենիկի երեք որդիներին, գատելով իրարից, արգելափակում է տարբեր ամրոցներում³: Ստեղծուած իրադրութիւնից յուսահատ ու վրդովուած՝ Վասպուրականի ազատները «անտանելի մնալով առ դիպուածն, զոր ինչ գործեաց Ապումրուան, ելին գնացին առ Ատոմ՝ որդի մեծին Գուրգենայ յամուրն Կանգուար, զտանել զելս իրացն»⁴: Թովմայ Արծրունու Պատմութեան մէջ հպանցիկ կերպով յիշատակուած այս դրուագը իր համեստ, բայց եւ կարեւոր նպաստն է բերում Ատոմ Անձեւացու քաղաքական գործունէութեան բնոյթի ու կողմնորոշման պարզաբանման: Դրուագը որոշակի ակնարկ է այն մասին, որ, հակառակ իր հօր՝ Գուրգէն Արծրունու տոհմական վրէժի ու մասնատիրական որոշ շահատակութիւնների, Ատոմ ապրում էր կենդրոնաձիգ իշխանութիւնն ամուր պահելու համապետական հոգսերով: Ատոմ իշխանի այս լայնախոհութիւնն ու քաղաքական հասունութիւնը, ինչպէս երեւում է, իմաստուն խորհրդատուի եւ խորհայեաց դիւանագէտի համբաւ էին բերել նրան: Հէնց այդ համբաւն էր Վասպուրականի ազատների տարել նրա մօտ՝ ներքաղաքական այդ բարդ վիճակից մի ելք գտնելու ակնկալութեամբ:

Ատոմ Անձեւացու վայելած հեղինակութեան ուղղակի վկայութիւնը կարելի է համարել այն անվերապահ գնահատումը, որով Յովհաննէս Դրասխանակերտցի պատմիչը խօսում է իշխանի մասին՝ նրան անուանելով «մեծն Ատոմ»⁵: Այսօրինակ գնահատանքի նա արժանացել էր շնորհիւ իր որդեգրած խելամիտ քաղաքական ղիբրորոշման եւ ռազմական գործողութիւններում ցուցաբերած քաջութեան: Այդ են հաստատում պատմական յիշատակարանները. Մանազկերտի Կայսիկ ամիրան, այլեւս չընդունելով Սմբատ արքայի իշխանութիւնը, 902 թ. ապստամբեց նրանից⁶:

¹ Տե՛ս «Թովմայի վարդապետի Արծրունու Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, ի լոյս էած Բ[երովբէ] Պ[ատկանեան]», Ս. Պետերբուրգ, 1887, էջ 235:
² Անդ, էջ 234:
³ Անդ, էջ 235:
⁴ Անդ:
⁵ Տե՛ս «Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցու Պատմութիւն հայոց», Թիֆլիս, 1912, էջ 177:
⁶ Տե՛ս «Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցու Պատմութիւն հայոց», հտ. III, Երեւան, 1976, էջ 33: Գաբեգիմ Կաթողիկոս, Իններորդ դարի ձեռագրական Հայ Ժողովրդի պատմութիւն, հտ. III, Երեւան, 1946, No. 8-10, էջ 43: մի հատակոտոր եւ Ատոմ Անձեւացեաց իշխան, «էջմիածին», 1946, No. 8-10, էջ 43:

կի վկայութիւնն է նրա գիտական պատրաստութեան, բանավիճելու հմտութեան, մտքեր յուզելու, տեսական խնդիրներ յարուցելու կարողութեան: Հովանաւորելով ուսումնական հայրերի շրջանակը՝ Ատոմ իր անձնական օրինակով ձգտում էր կենդանի պահել գիտական միտքը, աշխոյժ բանավիճի օգնութեամբ նպաստել նրա առաջընթացին: Բանավիճի սկզբունքը բնականաբար ենթադրում է ծաւալով փոքր մատենագրական սեռի կիրարկում: Մրանով է պայմանաւորուած այն, որ, ինչպէս երեւում է, գիտական խնդիրներ արծարծուել են ոչ թէ ընդարձակաժամալ աշխատութիւններում (որոնց մասին առայժմ լուրք են պատմական սկզբնաղբիւրները), այլ տարբեր անձանց յղած նրա թղթերում, որոնք, ցաւօք, մեզ չեն հասել: Այդ մասին են վկայում, ի պատասխան Ատոմի, տարբեր անձանց կողմից նրան հասցեագրուած թղթերը, որոնք գերազանցապէս աստուածաբանական բնոյթ են կրում: Ժամանակագրական առումով դրանցից առաջինը, Ատոմ Անձեւացուն յղուած, Արամ մատենագրի թուղթն է, որ ձեռագրերում հետեւեալ խորագիրը, սկսուածքն ու վերջը ունի. Թուղթ Արամայ, գոր գրեաց պատասխանի Ատոմայ Անձեւացեաց իշխանի ի սակս պէտքս հարցմանց նորա. «Աստուածապահ, աստուածասէր իշխանիդ իմոյ մեծագահի եւ աստուածատունկ իմաստիցդ գիր եւ հրաման եհաս առ իս, գոր ընթերցեալ յոյժ ուրախ եղէ զԱստուծոյ . . . Եւ որ զՆուրն ի գիրն փոխեաց, զձեր տրտմութիւնդ յուրախութիւն փոխեացէ ի Տէր խնդալ ձեզ ի տարեկան կենդանութեան տօնս կատարել»²⁰: Եւ նելով թղթի մի արտայայտութիւնից՝ Գարեգին կաթողիկոսն իրաւացիօրէն ենթադրում է, որ այն յղուել է Ատոմ Անձեւացուն՝ իր հօր մահից անմիջապէս յետոյ, շուրջ 892–893²¹ թթ.: Այս ենթադրութիւնը է՛լ աւելի է հիմնաւորուած թղթի վերջին «ի տարեկան կենդանութեան տօնս կատարել» բառերով. թւում է դրանք որոշակի ակնարկ են պարունակում Ատոմի հօր մահուան տարեկիցը նշելու մասին:

Մաշտոցի անուան Մատենադարանի 981 թ. ընդօրինակուած No. 2679 (թ. 311բ–312բ) թղթեայ հնագոյն ձեռագիրը «Լուծումն Արտաւազդայ Մագազունեաց տեառն, գոր բացայայտեաց սուրբ պատուիրանօք ի հրամանէ տեառն Ատոմայ Անձեւացեաց իշխանի» խորագրով եւ «հրաման քոյնոյ աստուածատրութեանդ, ո՛վ բարեփառ տէր, եհաս վասն զհարցմունան, գոր Տաճատայ մակագրեալ էին իւրեանց նամակսն . . .» սկսուածքով պահպանել է Արտաւազդ Մագազունու (թ–ժ դդ.) աշխատութիւնը, որ ոչ այլ բան է, քան Տաճատ վարդապետի առաջադրած 10 հարցումների պատասխանը՝ գրուած Ատոմ Անձեւացու հրամանով²²: Եւ նելով «Արտաւազդայ Մագազունեաց տեառն» «Լուծումը» հեղինակելու փաստին՝ կարելի է մտածել, որ Ատոմ Անձեւացին, բացի ուսումնական վարդապետներից, գիտական բանավիճի մէջ ներգրաւուած նաեւ աշխարհական դասի ներկայացուցիչների: Ատոմի գլխաւորած գիտական շրջանակի անդամներից պէտք է լինեն նաեւ յիշեալ ձեռագրում առկայ Հարց ու պատասխանի հեղինակներ թովման եւ Տաճատը: Վերջինս, անտարակոյս, վերը յիշատակուած Տաճատն է, որ այստեղ, ի տարբերութիւն նախորդ դէպքի, հանդէս է գալիս ոչ միայն հարցադրողի, այլեւ պատասխանողի դերով²³: Յիշեալ թովմայի անուան հանդիպում ենք դարձեալ այս նոյն ձեռագրում, որպէս հեղինակ հետեւեալ միւսերի. «Գրեցաւ թուղթս այս առ Ատոմ Անձեւացեաց իշխան, գոր կայեալ առաջի թովմայի սրբազան քահանայի եւ ուղղափառ վարդապետի, հարկաւորեալ գրէ պատասխանիս»: Եւ նելով թղթի այս խորագրից եւ վերջընթեր «Կատարեցաւ թուղթ թովմայի առ տէր Ատոմ Անձեւացուն»:

²⁰ Մաշտոցի անուան Մատենադարան (= ՄՄ) ձեռ. No. 3710, թ. 317ա–325ա, 497 թ. 407ա–415բ, 625, թ. 84բ–86ա: Միւրաբան, Հայկական, թ. «Արարատ», 1894, էջ 128, նոյնի վերահրատարակութիւնը՝ Գալուստ Տէր-Մկրտչեան, Հայագիտական ուսումնասիրութիւններ, Գիրք Ա, Երեւան, 1976, էջ 724–725:
²¹ Գարեգին կաթողիկոս, նշու. աշխ., էջ 44:
²² Յ. Անասեան, նշու. աշխ., էջ 916–917: Այստեղ յիշատակուած Տաճատը եւ Ատոմի համանուն եղբայրը, ամենայն հաւանականութեամբ, տարբեր անձեր են. Ս. Քոլանջեան, նշու. աշխ., էջ 211–212:
²³ Ս. Քոլանջեան, նշու. աշխ., էջ 210: Հետաքրքրական այն է, որ Արտաւազդ Մագազունու եւ Տաճատ վարդապետի յիշեալ թղթերում օգտագործուել է Կիրոն Երուսաղեմացու. «Կոչումն ընծայութեան» աշխատութիւնը, «Շատ հաւանական է, որ Ատոմ Անձեւացին իր հովանաւորած գիտական շրջանակի տրամադրութեան տակ էր դրել ոչ այլ ինչ, եթէ ոչ Կիրոնի իր սեփական գրչագիրը». անդ, էջ 212:

ցեաց իշխան, հարցմանց Տաճատայ պատասխանիք» բառերից²⁴: Ս. Քոլանջեան նշում է, որ այստեղ նոյնպէս՝ Ատոմ Անձեւացու մասին է խօսքը: Ըստ այդ գրութեան, Տաճատի պատասխաններն ու հարցերը դարձեալ հասել էին Ատոմ իշխանին, եւ նա էլ հրամայել էր թովմային, որ գրի մի նոր պատասխան²⁵:

Բանասիրութեան մէջ կարծիք է յայտնուել այն մասին, որ Ատոմագիր անունը կրող վկայաբանական եւ վարդապետական ժողովածուն, որ յայտնի է Տօնացոյց, Տօնացուցակ, Տօնանամակ, ու Հոռոմագիր (Հոռոմագիր) անուններով, կազմել կամ վերակարգաւորել է Ատոմ Անձեւացին²⁶: Սակայն, իրականում Ատոմագիր կամ Ատոմագիր անունումը, ինչպէս նկատում է Յ. Անասեան, «պիտի առաջացած լինի Ատոմեանց վանքից», ուր ըստ Ատողիկի 897 թ., պայծառանայր առաքիւնութեամբ հայրն Գագիկ՝ առաջնորդ ուխտին սուրբ Ատոմայ, որ յիշատակ մարտիրոսացն միայնարեալ ի գիր, որ Ատոմայ գիր անուանեալ ասի»²⁷: Ժամանակագրութիւններից մէկը հետեւեալ բառերով է հաստատում Ատողիկի հաղորդումը. «Թագաւորէ Սմբատ ամս ԻԴ, ի սորա աւուրս էր Գագիկ վարդապետ, զյիշատակս մարտիրոսացն հաւաքեաց ի գիրք մի»²⁸: Համաձայն Մխիթար Այրիվանեցու Պատմութեան, 1001 թ. «սուրբ հայրն Ատոմ Վարդապետն զՀոռոմագիրն կարգաւորէր»²⁹: Հաղորդումն երկրորդում է մատենագիտական մի անանուն ցուցակով, ուր արձանագրուած է. «զՏօնացոյցն [արարեալ է] Վարդապայ հայրն Ատոմ»³⁰:

Այսպէս. փաստերի համադրումը ցոյց է տալիս, որ Ատոմագիր ժողովածուն կազմել է ոչ թէ Ատոմ Անձեւացին, այլ՝ Ատոմեանց վանքի վանահայր Գագիկ վարդապետը 897 թ.: Աւելի ուշ՝ 1001 թ. այն վերակարգաւորել է Ատոմ Վարդապետն, որ, անշուշտ, տարբեր է Ատոմ Անձեւացուց:

* * *

Ձեռագիր մատենաները բարի դիպուածով իրենց մէջ ներառել ու ամենակուլ ժամանակներից փրկելով, մեզ են հասցրել Մաշտոցի անուան Մատենադարանի երեք՝ No.No. 1522 (թ. 518ա–521բ) 1523 (թ. 71ա–73ա) եւ 993 (թ. 69ա–70բ) ձեռագիր ձառնարկներով առայժմ յայտնի Ատոմ Անձեւացու միակ երկը: Այն «Երանելոյն տեառն Ատոմայ Անձեւացեաց եպիսկոպոսի ասացեալ ներբողեան ի սուրբ Կարապետն Յովհաննէս» խորագիրն ունի: Անդրադառնալով սի ասացեալ ներբողեան ի սուրբ Կարապետն Յովհաննէս» խորագիրն ունի: Անդրադառնալով Ատոմ Անձեւացու այս երկին, Գարեգին կաթողիկոս գրում է. «Եթէ նոյն են եպիսկոպոս եւ իշխան Ատոմ Անձեւացիները, նշանակում է մեր Ատոմը իր կեանքի վերջին տարիները եկեղեցական կոչումն է ընդունել եւ ապա եպիսկոպոս ձեռնադրուել, հաւանօրէն նախորդը հանդիսանալով Խոսէոսն է ընդունել եւ ապա եպիսկոպոս ձեռնադրուել, հաւանօրէն նախորդը հանդիսանալով էր լով Անձեւացու»³¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու³⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁴⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁵⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁶⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁷⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁸⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու⁹⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁰⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹¹⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹²⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³¹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³²: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³³: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³⁴: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³⁵: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³⁶: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³⁷: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³⁸: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹³⁹: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Անձեւացեաց իշխան, վերջին անգամ յիշատակուած է լով Անձեւացու¹⁴⁰: Քանի որ Ատոմն, իբրեւ Ան

յայս, սեղանաւորեալս զսրբոյն բազմերանգ բան, ի յընթրիս հարսանեացս մըտի կենաբոյծս խրախուժեան, որ զսա ոչ միայն ստորադասականքս եւ հանուր եղելոցս մարդկութիւն, որք են քրիստոսեանք, այլ եւ հրաբուհիցն զաւրուժիւնք զմեծս զայս աւր ի փառաբանութիւն անհասանելոյն սուրբ երրեակ պարաւորութեամբ ի պաշտաւն ա՜նուշահոտութեան զնոյն աւր տարեւորական շրջագայութեամբ տաւնախմբել: Ընդ սո՜սա⁵ եւ այս նոր Սիրովն, գերադրեալ զսա ի մայրենական գրգանս, խնդա եւ կայթէ՝ ունելով զանդրանիկս ի պսակ թագի պարծանաց լուսակիզն սքողութեան իւրոյին իրագործութեան: Ի հրճուանս յայտոսիկ շահատակեալ առաքեալք, մարգարէք, վարդապետք, դասք կուսանաց. առաքեալք՝ զչնորհատուն եւ զառաքեալ, մարգարէք՝ զմարգարէն եւ զառաքեալ, վարդապետք՝ զուսուցիչն եւ զահարկուն, կուսանք՝ զմանաւորինական եւ զմայրն զգաստութեան, վասն զի ամենեցուն ստորագրէ զուռճաւորեալն սրբութիւն իմաստունս, կատարեալս:

ԶԶեզ աղաչեմ, ո՛վ մարդիկ, առ ի բաշխումն բարբառիմ զպարկեշտ շրթամբք զուղղութեան: Առ այտոսիկ բացատրեալ բան իմաստութեան, ոսկի խնձոր եւ սարդիոն ամենապայծառ, որ է յունկնդիր լսելիս¹: Մմա երկրայինքս ընդ երկնայինսն տարբերեալ, սմա եւ՝ տեսութիւնք մարգարէին. «զճայն բարբառոյ»². եւ ո՛ւր արդեալք. «յանապատի»: Զի այտու ամենայն անապատացեալ հոգի առ ընկալցի սիրտ սուրբ եւ հոգի ուղիղ ի փորի նորոգեալ եւ պտուղ՝ պատկանաւոր եւ արդիւնարար: Քնար է բարոյական՝ Աստուծոյ Հաւր, քնար՝ քրիստոսական, քնար բարոյական՝ սրբոյ արուեստաւորի եւթնաշարժ ազդեցութեան Հոգւոյն շնորհի, որով ժողովէ եւ կապէ ի միասին զտարակացեալ հեռաւորսն ի լոգարանս Հոգւոյն եւ ի քրիստոսեան Սելովամ: Այս ոչ ըստ Որփեա դիւաբախ կատաղութեան անդանաւր մոլելոցն, այլ // ի բիւրաւոր // բանակս սրբոց հնչէ:

A 519ա
B 71բ

Տապանակ բանաւոր, տապանակ լրութեան Հնոյն եւ Նորոյս. ոչ տասնաբանեայ գծաւորութեամբ, այլ՝ բովանդակ աւրէնադիր եւ ունակեալ հոգիս, ըստ գետաբուղի սահմանելոյ աստուածականին՝ արարակեալ ի բարբառստութիւն քրիստոնէից: Ի Քրիստոսէ քրիստոսեանս շնորհեա զսա եկեղեցւոյ ի լրումն նորոգութեան արդ եւս հաստատեալ: Նա փեսա եւ սա փեսաւեր. ո՛վ զարմանալեացս, համանգամայն եւ իսկապէս ընթացեալ ըստ կրից մարմնոյն բայց ի մեղաց: Եւ զի հեղել մեղաց դեզադեզ հեղեալ յիւրաէլ ըստ չափոյն կապարեայ զնոյնակիր չարութիւն հարցն մեղաց, // ազոխս թեւածեալ³, զսուրբ եւ զանհպելի անձն յանապատս ըստ աւրինակին Դաւթի եւ խաւսել ընդ Աստուծոյ անզբաղ ապէս: Եւ այն, փախուցեալ ի կենցաղոյս ապականութեանց, երգէր հոգւովն ըղձականութեամբ. «Ի քեզ անկա ես, ասէ, յորովայնէ մաւր իմոյ⁴», զոր ոչ միայն զաւրնելն⁵, այլ եւ ոչ ի լուր ականջաց տանել կարացեալ:

C 69բ

Այլ անդանաւր զի՞նչ բնաւորեալ պիտառաբար ունել առ ի կերակուր մարմնոյն. մեղր վայրենի յաւետարանսն ասացեալ բան. եւ զիա՞րդ ժուժումն անտանելոյս մարմնոյ այտու շատանալ, զոր հանապազորդեաց⁷ սուրբն ի կեանս իւր: Այլ թէ ըստ աւրինացն կերակրոյ ոչ միայն հացիւ, այլ եւ բանիւ Աստուծոյ կեցեալ ի վեր քան զաւրէնսն:

⁵ BC սորա:
¹ Հմմտ. Առակ. ԻԵ 11-12:
² Եսայի Խ 3:
³ Հմմտ. Եզեկ. ԻԸ 2:
⁴ Հմմտ. Սաղ. ԻԱ 11, Հ 6, ՃԼԸ 13:
⁵ Մատթ. Գ 3, Մարկ. Ա 3, Ղուկ. Գ 4, Յովհ. Ա 23:
⁶ Հմմտ. Երգ Բ 1:
⁷ C տանելն:
C հանապազ յորդեաց:

«Զայն բարբառոյ յանապատի»⁵ երկրորդեաց աւետարանիչն: «Զայն բարբառոյ» այս ահաւոր իմն է եւ բարձրավանկս յարադրեալ բացերեւութեամբ, քան զճայթիւնս աւրոյ ընդ միմեանս բախելոյ: Եւ մինչ ի ծագս աշխարհի արձակել զճառագայթս, աւրինակեալ զմեծի լուսաւորին, որով բալաբորք տրամադրութիւն չարին ի բաց մերժի, որ արդ առ այս հազներգութիւն երգեսցէ: Եւ Սաղովմոն զընտրեալսն ի բիւրոց, այլ թէ հոտ որդւոց նմանեալ անդոյ լիութեան ի հովիտս շուշանաց⁶: Ահա աղաւտացեալն իւրային⁸ կամաւք հրաւիրանել⁹ ի Հաւրէ, կոչի յանապատէ: Եւ զի յերկնէ հրաման ընկալեալ ի ծագս ալէծաւան Թորդանանու, ծաղկեալ գունոյն եւ անաւարացեալ չքեղաճոխն հասակաւ. անդ¹⁰ գերկուան յերիցն տեսանէր¹¹, զոր եւ ոչ հրակերպեանքն արժանաւորեցան: Այլ եւ զՀայր եւս ընդ նոսին սուրբ եւ մաքուր հայեցուածովք ի տեսումն հոգւոյն ականի, որպէս անդ երբեմն ի յորո // վայնէ յորովայն երկրպագեալ Որդւոյ, նոյն եւ Աստուծոյ Հաւր ի յերկրի արգանդի: Եւ եթէ հրեշտակացն պարաւորութեամբն ակումբեալ¹² ի պատիւ Աստուծոյ, եւ այտքիկ թեւածեալ դիմաւք եւ զաւղեալ միջոցաւ, ապա որչափ եւս առաւել զձեռն զայն մաքուր գոլով ի վերայ ամենասուրբ գազաթան անեղին հպաւորեալ եւ լրացեալ: Եւ զնա ինքն քահանայ մշտնջենաւոր, որ ոչ միայն ի Սրբութիւն Սրբութեանցն, այլ ի բուն իսկ յերկինս յանդիմանակաց Աստուծոյն Հաւր: Այսպիսի է պատիւ սրբոյն, այսպիսի՝ սորին տեսութիւն: Այսպիսի գերապանծ փառաւք պատուեցաւ¹³ վառեալ ի հուր նեղութեան եւ պարծի ըստ Պաւղոսի. երբեմն ընդ աղաւտացեալ եւ երբեմն՝ վարդապետ, որով զինուորքն հարցանէ ին]՝, երբեմն՝ ոչ արժանի՝ ի խրացս կաւչկացն¹⁴, եւ երբեմն՝ ձեռնադրող, ընդ որ եւ քաղաքականքն շատացան, երբեմն՝ կուսակրան եւ գիճասաստ եւ այլ ուրէք բազում որդիս ստանա ջրով եւ Հոգւով. անդրանիկ՝ ի տաճարին, անդրանիկ՝ ի նորոյս Սիրովնի, ի մէջ սրբոց: Եւ ի Տեառնէ այս վկայեալ յաւելուած փա // ռաց ոչ ումեք լինել ի ծնունդս կանանց գերագոյն քան զսա¹⁵, այլ զի յիշել զանուն սրբոյս մեծամեծս մեզ է յուրախութիւն յաւիտենական:

A 519բ

B 72ա

Եկայք ժողովուրդ քրիստոսասերք, զարթուցուք զմիտս մեր առ սորայս տեւակութիւն¹⁴ հանդիսակից ճշմարտութեան սորա գտանիլ, որքան է կարողութիւն: Զի թէ կենցաղասիրաց արտաքնոց ըստ դարուց ժամանակի, զի վէպս ոգելն ըմբռամարտացն մրցութիւնս՝ հանդերձ գովեստիւ ճախրեալ ի բանս ունայնս, ապա որչափ զմեծս զայս եւ զհոչակելիս ունել ի լեզուս հանապազ, այլ թէ եւ ամենայն զգաստութեամբ խաւսել առ նոյն բան զամենայն աւուրս: Եւ ո՛ւմ արդեւք արժանասցի բաղդատաբար անցանել ընդ սորայս գործառնութիւն, որ նմանեալ Տեառն իւրում, սկսաւ առնել եւ ուսուցանել, զոր թէ բոլոր մասամբ հայեցիս ի սորայս ճշմութիւն յոյժ նուաստանան բաղխոնել, հոթութիւնք մտացն առ սորայս յիշատակել գերկայն ուղւոյն ի յերկինս ճեմէ արշաւանս¹⁵ յանձին թեւածեալ կայութիւն¹⁶, որով եղեալ ընդ կորգան ի հնոցացեալ եւ ի հրգեհեռանդն քրայէ աշխարհիս, զուտ եւ պարզ գոլով իւրն ոսկւոյն, անվթար առտպեաց զկայսերակերպն դահեկան եւ զտարամերժեալ զայն հոմագգիս ի ծնունդս // իժից պա-

A 520ա

⁸ C իրովին:
⁹ C հրաւիրակել:
¹⁰ C արդ:
¹¹ A նայենայր:
¹² C ակումբ առեալ:
¹³ A չիք Այսպիսի . . . պատուեցաւ:
¹⁴ Ղուկ. Գ 14:
¹⁵ Մարկ. Ա 7, Յովհ. Ա 27:
¹⁶ Մատթ. ԺԱ 11:
¹⁷ Մատթ. Գ 7, Ղուկ. Գ 7:
¹⁸ BC տեղեկութիւն. գուցէ՝ տեսակութիւն կամ տեսութիւն:
¹⁹ A ճեմնարշաւանս:
²⁰ A կրութիւն:

պատարագ անուշահոտ Գրիստոսիւ առ Աստուած, ի Հայր եւ ի Հոգիւ Սուրբ: Զի քեզ աջակցեալ քոյս ժողովուրդ, կացցուք փառաբանիչք Սրբոյ Երրորդութեանդ: Վասն զի եւ թէեւ քան զարժանաւորութիւն²⁸ քո նուազ, սակայն քան զյաւժարութիւն մեր ոչ ինչ ընդ աղաւտ: Որում Սրբոյ Երրորդութեանդ²⁹ ի սրբոյ քում բերանոյ փառք եւ պատիւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Հ. Հ. ՔՅՈՍԵՅԱՆ

²⁸ BC զարժանութիւն:

²⁹ C չիք Որում Սրբոյ Երրորդութեանդ:

ԴԻՈՆԻՍԻՈՍ ԹՐԱԿԱՑՈՒ
ԲԱՐՁՐԱԶԱՅՆ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐԸ
(ΠΕΡΙ ΑΝΑΓΝΩΣΕΩΣ =
«ՅԱՂԱԳՍ ՎԵՐԾԱՆՈՒԹԵԱՆ»)
ԵՒ ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐԸ
ՀԱՅ ՔԵՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՄԱՄԲ

Տեսական վերոյիշեալ արծարծումները գիտական հետաքրքրութեան յոյժ կարեւորութիւն ունեն ինչպէս յունական, այնպէս եւ հայկական դպրութիւնների վաղ նշագոյն հարցադրումներին ու դրոյթներին ծանօթանալու, քերականագիտութեան եւ գրականագիտութեան սերտ աղերսակցութիւնը ըմբռնելու եւ վերջինիս առաջացման ու տեսական մշակումների ենթարկման նախաձեռնութիւնը քերական մեկնիչների ստանձամբ պարզաբանելու առումներով:

Այժմ անցնենք թեմայի քննարկմանը ըստ ամենայնի:

Յատկանշական է, որ Թրակացին ընթերցանութեան ուսմունքը սահմանում է որպէս «չափածոյ եւ արձակ երկերի անսխալ արտաբերութիւն»: Բնագրային ընթերցումն է. «Ανάγνωσις ἐστὶ πωημάτων ἢ συγγραμμάτων ἀδιάπτωτος προφορά». Հայ թարգմանիչը ճշգրտութեամբ հայացրել է. «Վերծանութիւն է քերական կամ շարագրածաց անվթար յառաջընթացիւն» (Ն. Աղոնց, «Արուեստ Դիոնիսեայ քերականի եւ հայ մեկնութիւնք նորին», Պետրոգրադ, 1915, էջ 2):

«Քերդած» բառը պատճենումն է յն. πωίμα բառի, իմաստային առումն է՝ «ստեղծուած» կամ «կերտուած խօսք» (չափածոյ): Իսկ «չարագրած» բառը պատճենումն է յն. δυγγραμμά բառի, որ նշանակում է՝ «արձակ գրութիւն», «մատենագրութիւն», «պատմագրութիւն», «վէպ»: «Անվթար» բառը համարժէքն է յն. ἀδιάπτωτος բառի, որ նշանակում է՝ «անսլոխալ», «անվրէպ», կամ «հարազատ», «անեղծ», «անաղարտ»:

Առաջարկում է «Վերծանութեան» տեսական հարցադրումներում, որ նաեւ բարձրագոյն ընթերցումների համար նախապատուութիւնը տրուի չափածոյ խօսքին՝ բանաստեղծութեանը

եւ վիպասանքին, յետոյ միայն արձակ ստեղծագործութիւններին՝ Աստուածաշնչային, սրբագրական, փիլիսոփայական, պատմագրական երկերին եւ դիցաբանական-առասպելաբանական գրոյցներին: Դաւիթը չափածոյ երկերի առաջնութիւնը պատճառաբանում է նրանով, որ իւրաքանչիւր արուեստաւոր կամ գիտնական «յարգի» է համարում իր արուեստը կամ մասնագիտութիւնը. երկրորդ՝ բանաստեղծները («քերթողք») բանական արուեստի «նախադուռը» համարում են իրենց չափածոյ ստեղծագործութիւնները. երրորդ՝ բարձրագոյն ընթերցանութեան մէջ վարժ կրթութեան ձեռքբերումը նախապայման է առեւտարակ չափածոյ եւ արձակ ստեղծագործութիւնների հեղինակման համար միաժամանակ:

Ահա թէ ինչպիսի կարեւոր եւ լուրջ տեղ է տրուում «Վերծանութեան» բաժնին քերականագիտութիւնը դասաւանդելիս: Դաւիթը եւ Մագիստրոսը միմեանց լրացնելով այս առնչութեամբ գրում են. «Եւ զի՞ նախակարգէ զվերծանութիւն քերթողաց, եւ ապա՞ շարագրաց. նախ՞ զի ամենայն արուեստաւոր զիւրն կամի յարգուն ցուցանել. երկրորդ՝ զի նախադուռն իսկ եւ սկիզբն բանաւոր արուեստիս զիւրեանց ասեմ լինել քերթալոգն. երրորդ՝ զի թէ ոչ նախ կրթութեամբ զվերծանութիւն ուսցի եւ տիրապէս գնորայն յառաջընթացիւն, զիա՞րդ կարասցէ շարագրել՝ որումն ոչ էր հմուտ» (ՅՆ, ՀՄԲ, էջ 124): Բայց ոչ ամէն մի բարձրագոյն ընթերցանութիւն դեռեւս «Վերծանութիւն» է, այլ՝ անսայթաֆ («անվթար», «անգայթ»), «անվրէպ» եւ «անսխալ» ընթերցանութիւնը, որպէսզի հնչունական արտաբերումը անչնչաւոր գրութեան՝ նաեւ «վայելչագեղ» լինի եւ ունկնդիրների համար հաճելի ու արտոյժալուր: Մագիստրոսը զգուշացնում է. «Վասն որոյ ասէ՝ «Վերծանութիւն է մասն